

David Van Reybrouck

Egy nem szokványos demokrata

Ha David Van Reybrouck egy új politikai mű megírására szánja el magát, akkor már a gondolat megfogalmazódásakor biztosak lehetünk benne, hogy nagy visszhangot kiváltó mű fog megszületni. A belgiumi flamand író és - talán nyugodtan mondhatjuk – politikai gondolkodó egyik első, Európa-szerte is hatalmas felindulást keltő gondolata az volt, hogy a gyakran elhangzó mainstream értelmezéssel szembemelve azt állította, hogy a populizmus valójában nem a betegség, hanem csak a demokráciát sújtó betegség egyik tünete. Ebből pedig világosan következik, hogy azok, akik a populizmus megszüntetésén dolgoznak, valójában céljuk elérése esetén sem tudnák megszüntetni a demokrácia problémáit, mivel maga a demokráciát fenyegető betegség érintetlen maradna a populizmus elpusztítása esetén is. Önmagában ezzel az egy gondolatmenetével megszámlálhatatlan politikus és értelmiségi haragját zúdította magára. Reybrouck azonban nem zavartatta magát e kritikáktól és még ennél is továbbmenve azt javasolta, hogy világítsuk át a demokrácia teljes szervezetét, ugyanis csak ekkor lehetünk képesek világosan látni a ránk leselkedő valódi veszélyeket. Pontosan ez a hozzáállás az, ami kiemeli őt a politikai gondolkodók és önjelölt véleményvezérek népes tömegéből: soha nem elégszik meg a felszínes és leegyszerűsítő magyarázatokkal, hanem mindig a probléma gyökeréig hatol vizsgálódása során. Mindezek ismeretében előljáróban felmerülhet a kérdés: kezdhünk-e valamit az írásaival a mai Magyarországon, és ha erre igenlő választ adunk, akkor pontosan mik is ezek a tanulságok? A vizsgálódás végére többek között erre is szeretnék választ adni.

Új törésvonal

Nagyon fontos állítása Reybroucknak, hogy egy teljesen új, minden mást háttérbe szorító törésvonal határozza meg a mai politikát: a képzettségi törésvonal. Ebben az új törésvonalban egy oldalra kerülnek az alacsony képzettségű helyiek a bevándorlókkal, azonban míg utóbbiak élvezik az elit támogatását és szolidaritását, addig az előbbiek csak lenézéssel szembesülnek az elit részéről (ld.

- info@meltanyossag.hu
- www.meltanyossag.hu
- 0630-311-1701
- 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

„white trash” fogalma), a rengetegszer hangoztatott tolerancia rájuk már nem terjed ki. A korábban a munkások képviselőjeként fellépő baloldal sem tekinti már magáénak az egyenjogúsított munkást, sőt gyakran elborzadva tekint „teremtményére” kulturátlansága miatt. Szomorú paradoxon, hogy ezért csak saját magát hibáztathatja a baloldal, hiszen a kultúrrelativizmus térhódítása után ő maga hagyta abba a munkások szellemi nevelését, haszontalannak, sőt sokszor károsnak bélyegezve azt. Reybrouck felemeli szavát ezen rendkívül káros gyakorlat ellen leszögezve, hogy népnevelés nélkül lehetetlen egy jól működő társadalmat és demokráciát létrehozni. Véleményem szerint ez a gondolat kulcsfontosságú a mi régióink számára, ahol a rendszerváltások során a demokratikus intézmények ugyan átvételre kerültek, de a demokráciára való állampolgári nevelés elmaradt. Ezzel szemben a demokratikus újrakezdés a II. világháború utáni Németországban azzal kezdődött, hogy az Egyesült Államok egy nagyszabású és tudatos oktatási programot szervezett meg. Ennek része volt többek között a tanárképzés reformja, amelyben a legmodernebb pszichológiai elméletekkel is megismertették a programban résztvevő pedagógusokat, a kelet-európai rendszerváltások esetében még csak hasonlóra sem volt példa. Reybrouck szerint ezután nem is kellene csodálkoznunk azon, hogy a semmilyen állampolgári nevelést nem kapó, képviselő nélkül maradt alacsonyan képzett emberek a populista mozgalmakban találtak új otthonra. Az pedig még inkább a populisták malmára hajtja a vizet, hogy a munkásokhoz vagy a nőkhöz hasonló önszerveződés létrehozása lehetetlen küldetés az alacsonyan képzettek számára, mivel az individualizált társadalomban az alacsony képzettség és az ezzel járó hátrányok egyéni kudarcnak számítanak, amelyek lehetetlenné teszik a kollektív fellépést ez ügyben.

Diplomademokrácia

Reybrouck megismerteti az olvasóit egy olyan új fogalommal, amelyet a szerző szűkebb környezetében, a Benelux politikában azonosítottak először, ez a jelenség a „diplomademokrácia” nevet viseli. Ez alatt elsősorban azt értik, hogy a jól képzettek túlréprezentáltsága manapság a parlamentekben olyan szintű, amely legutóbb az általános választójog bevezetése előtt volt, gyakorlatilag megszűnt a parlamenti képviselete az alacsonyan képzett állampolgároknak. Ennek egyik jól érzékelhető következménye, hogy a parlament az átlagemberek körében általános megvetésnek örvend, mert az elit intézményének tartják, ahol a magukfajta „kisemberek” érdekei sohasem érvényesülhetnek. Erre még rátesz egy újabb lapáttal, hogy az 1980-as évektől kezdve gyakorlatilag megszűnt a politikai verseny a legtöbb országban, miután a szociáldemokraták-szocialisták jobbratolódtak, míg a konzervatív-kereszténydemokrata pártok pedig balra, így valójában nincs igazi alternatíva a választásokon, minden párt kvázi ugyanazt a neoliberais programot

képviseli, ahogyan Margaret Thatcher plasztikusan megfogalmazta: „There is no alternative”. Mindezek fényében már jól érthető az a globálisan észlelt tendencia, hogy egyre kevesebben vesznek részt a választásokon, illetve nő az érvénytelenül szavazók aránya is, főleg az alacsonyan képzettek körében, hiszen rengetegen érezhetik úgy, hogy egyszerűen nincs tétje a választásoknak, az ő szavazatuk nem befolyásolna semmit sem. Így viszont, ha mégis a szavazatuk leadása mellett döntenek, akkor legszívesebben a rendszerrel való elégedetlenségüket a legegyszerűbben megfogalmazó populista pártokat választják, amikor belépnek a szavazófülkébe. Forradalmi gondolatok ezek azokban az időkben, amikor a mainstream politikai szereplők és sajtó a választókat hibáztatja a populisták előretörése és értelmezésükben ez által a demokrácia leromlása miatt, a saját felelősségüket még csak fel sem vetve. Mindezek ellenére azt azért látnunk kell, hogy végeredményben a diplomademokrácia is csak egy tünet, a betegség valójában az a folyamat, amelynek keretében egyre inkább nő a társadalmi szakadék a magasán és az alacsonyan képzettek között.

Az alacsonyan képzettek ínséges helyzete

Ennek a társadalmi szakadéknak a növekedése elsősorban annak a következménye, hogy beléptünk a tudásgazdaság világába, amely az ember iskolázottsági szintjét teszi a legfontosabb szociológiai tényezővé, amit viszont mind a mai napig erősen befolyásol, hogy milyen családba születik az ember, az iskolarendszer ugyanis képtelen csökkenteni a családból hozott egyenlőtlenségeket. Az iskolázottsági törésvonal azért is lehet ennyire meghatározó napjainkban, mert ráépül sok már korábban is meglévő törésvonalra (ld. tekintélyelvű-szabadelvű, materialista-posztmaterialista, nacionalista-kozmpolita stb.). Ráadásul az iskolázottsági szint az életmódot (milyen forrásból tájékozódik, hogyan szórakozik stb.) és a világhoz való hozzáállást is alapvetően meghatározza. Hiányzik az a közös valóságértelmezés, amelynek korábban még megvoltak az eszközei (ld. sorkatonai szolgálat). Míg a múlt század proletárjának volt identitása és osztálytudata, el tudta magát helyezni a világban, miközben életszínvonala a jóléti állam kiépülésével nemzedékről nemzedékre nőtt, addig a ma alacsonyan képzett emberének a gazdasági stagnálás és a társadalomból való kivetettség érzése az osztályrésze. Ezek ismeretében miért is csodálkozunk a demokráciából való kiábrándultságon? Magyarország szempontjából is érdekes gondolatok ezek, miután végignézhettük, hogy a rendszerváltás veszteseinek milliós tábora hogyan fordult el fokozatosan az egykor oly sok reményt keltő, majd azt be nem váltó demokráciától és hogyan éledt újjá a nosztalgia a rendszerváltás előtti paternalista autoriter állam iránt.

A fenti folyamatot csak gyorsítja, hogy a politika egyre inkább mediatiszálódik, illetve hogy a politika egyre inkább technikai-technokrata kérdéssé válik. Ez azt eredményezi, hogy a gyengébb kommunikációs képességekkel rendelkező alacsonyán képzett politikus-jelöltek esélyei is tovább csökkennek bármilyen hivatal elnyerésére. A technokratizálódás másik aspektusa pedig, hogy egyre nagyobb a politikán kívüli aktorok szerepe (ld. alkotmánybíróságok, központi bankok elnökei stb.), ahol már elméleti esély sincs arra, hogy alacsonyán képzett emberek vegyenek részt a munkájukban. Ráadásul maga az Európai Unió is egy ilyen szűk elit által kitalált projekt, ami napjainkra már súlyos bizalmi válságot eredményez azzal összhangban, hogy a politikai elittel kapcsolatos bizalmatlanság egyre újabb és újabb csúcspontokat döntöget, így nem lepődhetünk meg azon, hogy az alacsonyán képzett emberek egy jelentős része egyáltalán nem érzi magáénak a szervezetet és a hazájában lévő euroszeptikus populista pártok szavazója.

Reybrouck hangosan kiáll amellett az eszme mellett, hogy a parlament összetételének tükröznie kell a társadalom összetételét: több nőt, időset és alacsonyán képzettet követel a törvényhozásba. Rebellis követelés ez akkor, amikor a legtöbb szakértő erre azt mondja, hogy ez káoszhoz vezetne, Reybrouck azonban találóan jegyzi meg, hogy bár a jogászok messze túlreprezentáltak a parlamentekben, mégis azt látjuk, hogy nagyon gyakran rendkívül alacsony szakmai színvonalú törvények kerülnek kidolgozásra és elfogadásra a törvényhozásokban, tehát már az átlagember beleszólása nélkül is elég nagy káoszt okoztak az ún. „szakemberek”.

Jó populizmus

Reybrouck megdöbbenve állapítja meg, hogy ma a populizmustól ugyanúgy retteg az elit, mint annak idején a szocializmustól, pedig a szocialisták követelései sokkal inkább fenyegették az elit hatalmát, mint a populisták hangzatos szólami. Felveti a kérdést, hogy ha annak idején XIII. Leó pápa képes volt felismerni, hogy a munkáskérdés sokkal fontosabb annál, hogy csak úgy harc nélkül átadják a szocialistáknak (ld. Rerum novarum), akkor ma miért nincs híre-hamva sem hasonló kezdeményezésnek az elit részéről, hogy a populisták ne tudják teljesen kisajátítani az alacsonyán képzettek megmentőjének szerepét. Erre azt a magyarázatot adja, hogy nem csak a tömeg retteg a globalizálódó világtól, hanem az elit is siratja a letűnt jól ismert világrendet, ahol otthonosan érezte magát, így félelme az új világtól megbénítja cselekvőképességét. Reybrouck világosan felvázolja az elit előtt megmaradt két lehetséges utat: felvilágosult önkényuralmat vagy felvilágosult populizmust akarnak?

Ebben a kontextusban hangzik el Reybrouck eddigi munkásságának talán legnagyobb vihart kavaró állítása, miszerint nemhogy kevesebb, hanem éppen hogy több populizmusra lenne szükség a demokrácia megmentése érdekében. Egy ilyen állítás az egyszeri európai és magyar olvasót is komoly fejkavarásra készítheti, hiszen évek óta mást sem hallunk a mainstream médiából, mint hogy a populizmus egy ab ovo rossz és káros dolog. Reybrouck állításán elgondolkodva talán végre ráébredünk arra, hogy egy sokkal árnyaltabb populizmusértelmezést lenne szükséges kialakítanunk. Ez már csak azért is szükséges lenne, mert a diplomademokrácia jelensége már egy olyan posztdemokrácia előképe, ahol csak a külső jegyei maradnak meg a demokráciának, valójában azonban csak kiüresedett maradványa lesz annak. Ebben a rendszerben az elit dönti el, hogy mi a helyes és mi a közjó, ha a nép pedig ezt máshogy gondolná, akkor az csak annak a következménye lehet, hogy nem volt elég jó a kommunikáció és ezt a hibát sürgősen javítani kell (ld. a 2005-ös francia és holland népszavazásokat). Ahhoz, hogy ezt az állapotot elkerüljük – és ez Reybrouck munkásságának talán legfontosabb állítása - észre kell vennünk, hogy a populizmus nem a demokrácia ellenpólusa, hanem valójában elengedhetetlen alkotóeleme, hiszen a demokrácia által beígért egyenlőség elmaradása miatti dühöt jelenleg csak a populisták képesek valamilyen szinten artikulálni a politika felsőbb szintjein. A populizmus becsatornázása a rendszerbe nagyobb kínálatot és választási szabadságot is eredményezne, amelynek - ahogyan fentebb láthattuk - komoly híján vannak a fennálló demokráciák. A feladatunk az, hogy egy olyan populizmus létrejöttét támogassuk, amely betartja a demokrácia alapvető játékszabályait (demokratikus populizmus), ezzel párhuzamosan pedig nem engedni létjogosultságot annak, amelyik erre képtelen (alantas populizmus). Ha nem így teszünk – figyelmeztet Reybrouck - akkor hamarosan le kell mondanunk a demokrácia eszméjéről, márpedig ez az egyetlen olyan berendezkedés, amellyel hosszabb távon is garantálható a társadalmi béke és nyugalom állapota.

A választások mérgezték meg a demokráciát?

Reybrouck A választások ellen című írásában a „demokrácia orvosának” szerepében lép fel abból a premisszából kiindulva, hogy a demokrácia napjainkban egy nagyon komoly betegségben szenved. Az orvosi protokollnak megfelelően a betegség tüneteinek felmérésével kezdi a vizsgálatot: folyamatosan csökken a választási részvétel a legtöbb országban, egyre több az olyan szavazó, aki minden választáson másra adja le a voksát, miközben a pártok legitimitása a padlón van és a tagságuk szépen lassan elolvad. A politikusi szakma a tanári pálya sorsára jutott: egykor köztisztviselőnek örvendő foglalkozásból megvetetté vált. Mindeközben a globalizáció folyamatosan csökkenti a nemzetállami szuverenitást, amely olyan szintű tehetetlenségre kárkoztatja a nemzetállami kormányokat, hogy

természetszerűleg előtérbe kerül a pillanat uralására való törekvés a hosszú távú célok megfogalmazása helyett, valamint a média figyelmének felkeltése nagyotmondó nyilatkozatokkal. Magyar szemmel nézve különösen tanulságos olvasni ezt a leírást, hiszen hazánkban immár harmadik ciklusát kezdi meg kormányon egy olyan pártszövetség, melynek politikusai deklaráltan nagy figyelmet fordítanak a pillanat uralására.

A tünetek azonosítása után felállítható a diagnózis: a demokrácia kifáradási szindrómában szenved. Az ezért való felelősség azonban komoly viták tárgya. Az egyik értelmezés szerint a korrump elitista politikusok mérgezték meg a demokráciát, sokan már csak egy jó karrier reményében állnak politikusnak, sőt kialakultak demokratikus dinasztiák is, ahol a szülő a gyermek követi a képviselői székben. Egy másik értelmezés magát a demokráciát kárhóztatja, mivel a választóknak való megfelelés kényszere miatt nem tudnak meghozni a politikusok szükségszerű, de népszerűtlen intézkedéseket, ez a megközelítés tehát a hatékonyságot messze a legitimitás fölé helyezi. Paradox módon sok választópolgár is osztja ezt a nézetet és szívesen látna technokratákat a hatalomban. Egy harmadik értelmezés a képviselői demokráciát kárhóztatja a problémákért, ők a technokrata megközelítéssel szemben a legitimitás primátusát hirdetik a hatékonyság felett. Ez az irányzat közvetlen, „igazi” demokráciát követel, amellyel csak az a probléma, hogy egyelőre nem dolgozták ki működő gyakorlati változatát, sokszor maga a módszer vált céllá (ld. Occupy Wall Street Mozgalom). A negyedik megközelítés szerint – amelyet maga Reybrouck is vall – a választás intézményével van a baj. E nézet hívei szerint a választás egy elavult intézmény, amely mára egy - a populizmus kapcsán már említett - posztdemokrácia kialakulásához vezetett, amit a „választások diktatúrája” néven is nevezhetünk.

A betegség kialakulása

Felmerül a kérdés, hogy hogyan jutottunk ideáig, hogyan alakult ki a betegség? Reybrouck azzal adja meg a kiindulási alapot, hogy világossá teszi: a választás eredetileg egy arisztokratikus eszköz volt arra, hogy a tömeget elzárja a politikában való részvétel lehetőségétől. Két nagy klasszikus gondolkodó, Arisztotelész és Montesquieu is azon a véleményen volt, hogy a választás egy pozíció betöltésének oligarchikus formája és a sorsolás módszere az, amely demokratikus. Rousseau is sokat írt a sorsolás módszeréről, ő sok más gondolkodóhoz hasonlóan egy vegyes rendszert (sorsolás és választás egymás mellett) tartott a leghatékosabbnak. A sorsolás intézménye Athénban jelent meg először, majd a reneszánsz Itália városállamai (Velence, Firenze stb.) alkalmazták előszeretettel, Reybrouck ezt a berendezkedést nevezi aleatorikus-képviselői

demokráciának. A XVIII. században azonban teljesen egyeduralkodóvá vált a választás, Velence 1797-es letűnésével feledésbe merült a sorsolás intézménye. A francia és az amerikai forradalom vezetői pedig azért alkalmazták szívesen a választás intézményét, mert eleve nem akartak demokráciát, a köztársaságot is csak azért követelték hangosan, hogy végre megszabaduljanak az uralkodó igájától. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az örökletes arisztokrácia helyett választott arisztokráciát szerettek volna létrehozni, ahol a nemesek helyett a nagybirtokosok és a nagypolgárság kezében van a hatalom. Egy francia arisztokrata, a politikatudomány egyik klasszikusa, Alexis de Tocqueville azonban művében (Az amerikai demokrácia) a sorsolás útján választott esküdtszékét az egyik legjobb népnevelő eszköznek nevezte, mivel ezen keresztül bármely állampolgár testközelből tapasztalhatja meg az igazságszolgáltatás működését. Ennek ellenére az 1831-es mintaadónak tekintett belga alkotmány hosszú időre pontot tett a vita végére, innentől kezdve egészen a legújabb korokig senki sem kérdőjelezte meg a választások létjogosultságát, a legtöbb politikai mozgalom célja a választójog kiterjesztése lett (ld. munkásmozgalmak). Napjainkra azonban egyre több ember számára válik világossá, hogy az elektoriális-képviselési demokrácia kifáradt, már egyik alapvető célját (legitimitás, hatékonyság) sem képes garantálni, tehát a változás elkerülhetetlen, ha nem akarunk a választások diktatúrájában élni egy valódi demokrácia helyett.

Orvosságok

A diagnózis felállítása után jó orvoshoz méltóan a lehetséges orvosságok keresésére tér rá Reybrouck. Az egyik ilyen lehetséges megoldás a James Fishkin nevével fémjelzett deliberatív demokrácia lehet. A deliberatív demokrácia gyakorlati megvalósulása azonban komoly akadályokba ütközik, mivel a politikusok és a média mindent megtesz, hogy szabotálja ezeket a próbálkozásokat. Ennek okai, hogy a politikusok egyáltalán nem bíznak a választókban, sőt tartanak tőlük, míg a média számára a választások forgatagához képest ezek a deliberatív tanácskozások nem nyújtanak eladható tartalmat unalmasságuk miatt.

Egy másik lehetőség a sorsolás újbóli bevezetése, már most több javaslat van arra, hogy a kétkamarás törvényhozással rendelkező államokban legalább az egyik kamarát sorsolással kellene feltölteni (pl. az USA-ban a Képviselőházat vagy Nagy-Britanniában a Lordok Házát). Reybrouck elsőre meghökkentő állítása az, hogy a sorsolás, ha okosan használják, akkor megoldást jelenthet a demokrácia jelenlegi problémáira. Itt az ideje annak, hogy leszámoljunk azzal a felfogással, hogy gyakran egyenlőségjelet teszünk a választás és a demokrácia közé. Természetesen továbbra is meg lehet mindenkinek a saját véleménye arról, hogy a modern,

felgyorsult világ kihívásaihoz milyen típusú demokrácia, ha egyáltalán demokrácia illik, akkor azonban mondjuk ki nyíltan a véleményünket, ne bújjunk el a választások mögé, mintha azok valamiféle kötelező tartozékai lennének a demokráciának. Azok, akik a XXI. században kizárólag a választásokra akarják leredukálni a demokráciát, valójában a demokrácia kiüresítésén dolgoznak. Reybrouck kompromisszumos megoldásként egy kettős reprezentatív modell bevezetését javasolja, ahol választott és sorsolt testület kiegészíti egymást: a sorsolt intézmény biztosítaná a legitimitást, míg a választott a hatékonyságot.

Konklúziók

Reybrouck mindkét bemutatott műve mögött egyetlen hangsúlyos vezérfonalat figyelhetünk meg: ha a demokrácia hívei nem eszközölnék drasztikus változásokat, akkor a demokrácia betegsége halálossá fog válni és az általunk ismert demokratikus berendezkedés már nem sokáig marad fenn. Az elit ugyan tarthatja továbbra is birkának a népet és csodálkozhat rajta, ha az ennek hatására valóban így viselkedik, de talán itt lenne az ideje végre felnőtként kezelni az állampolgárokat és akkor azok képesek lennének felnőni a feladathoz. A 2016-os év drámai eseményei (a kilépéspártiak győzelme a Brexit-népszavazáson, Donald Trump megválasztása) talán elég hangos segélykiáltásai a demokráciának ahhoz, hogy végre az elit is meghallja azokat.

Reybrouck gondolatainak részletesebb megismerése után pedig már a bevezetésben feltett kérdésre is választ adhatunk: hazánk szempontjából is rendkívül hasznos olvasmányok Reybrouck művei, mivel megmutatják, hogy az a narratíva, miszerint „Nyugaton minden rendben van a demokráciával, csak Magyarországon vannak komoly gondok a működésével” alapvetően hamis, a magyarországi demokrácia problémái jól beilleszthetők egy nemzetközi trendbe. Ebből pedig világosan következik, hogy ha valóban meg akarjuk érteni, hogy mi történik Magyarországon, akkor nem spórolhatjuk meg magunknak azt az erőfeszítést igénylő munkát, hogy a nemzetközi helyzetet is alapos vizsgálat alá vegyük.

A kormánypártok harmadik kétharmados győzelme után jó néhány kiábrándult ellenzéki politikusban merülhetett fel Reybrouck írásainak ismerete nélkül is az a gondolat, hogy valami nincs rendben a választások intézményével. Számukra a belga író gondolatai egyrészt megerősítést jelenthetnek, másrészt számos olyan, a választás intézményének fogyatékoságait kiküszöbölő alternatívát és eszközt vehetnek fel, amelyekkel újra megteremthető lenne a regnáló hatalom leváltásának lehetősége. Ezekre már csak azért is szükségük lenne, mert egyelőre úgy tűnik, hogy a jelenleg fennálló rendszerben a kormányon lévő politikai erőket

belátható időn belül nem lesz képes leváltani a magyar ellenzék, amelyen a magyar történelmi tapasztalatok ismeretében nem is igazán csodálkozhatunk (ld. erős és kvázi leválthatatlan kormánypártok tradíciója).

A másik oldalról megközelítve a kérdést pedig egy másik érdekes aspektusa lehet Reybrouck gondolatainak hazánk szempontjából. Itt elsősorban arra szeretnék utalni, hogy a jelenlegi kormánypártok minden nagyobb horderejű, esetlegesen komoly érdeksérelmeket okozó intézkedésüket lényegében egyeztetések nélkül hozzák meg és kizárólag a választási eredményekre való hivatkozást használják, mint legitimációs eszközt. Eszerint a felfogás szerint a magyar emberek világosan kifejezték véleményüket a legutóbbi választások alkalmával, így vitának és érdekegyeztetésnek az aktuális kormányzati ciklus során meghozott döntésekről nincs helye, az esetleges elégedetlenséget a következő választás alkalmával lehet kifejezni a szavazófülke magányában. Ezen jelenségből kifolyólag talán nyugodtan kijelenthetjük, hogy hazánkban minden más európai országnál jobban megmutatkozik, hogy milyen következményekkel jár a gyakorlati, mindennapi politikában a Reybrouck által bemutatott jelenség: a demokrácia választásokra való leredukálása, a demokrácia „választások diktatúrájává” és posztdemokráciává torzítása.

- info@meltanyossag.hu
- www.meltanyossag.hu
- 0630-311-1701
- 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.